

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th February, 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

HAMZA HAKIMZODA NIYOZIYNING JADIDCHLIK HARAKATIGA QO`SHGAN HISSASI

Yahyoyev Javohir Muratxo`ja og`li

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti tarix fakulteti
4 bosqich talabasi sirtqi 402guruh

Anotatsiya

Ushbu tezisda 19-asr oxiri va 20-asr boshlarida Turkiston, Kavkaz, Qrim va Tataristonda katta ahamiyatga ega bo`lgan ijtimoiy-siyosiy va ma`rifiy harakat jadidchilik namoyondasi Hamza Hakimzoda Niyoziy haqida so`z boradi. Dastlab madaniy taraqqiyotga qaratilgan jadidchilik keyinchalik taraqqiyotga, turkiy tillar rivojiga, adabiyotni targ`ib qilishga, jahon bilimlarini egallashga, jinslar tengligini targ`ib qilishga intiladigan harakatga aylandi. Bu g`oyalarning shakllanishida Hamza Hakimzoda Niyoziy kabi ko`zga ko`ringan siymolar muhim rol o`ynagan.

Kalit so`zlar: Hamza Hakimzoda Niyoziy, Qo`qon , Jadidchilik harakati, Abdulla Qodiriy, G`afur G`ulom, kitob .

Hamza Hakimzoda Niyoziy (6-mart, 1889-yil, Qo`qon, Qo`qon uyezdi, Farg`ona viloyati, Turkiston general-gubernatorligi, Rossiya imperiyasi – 18-mart, 1929-yil, Shohimardon, Farg`ona viloyati, O`zbekiston SSR, SSSR) — o`zbek sovet adabiyotining taniqli namoyandasi, shoir, yozuvchi, pedagog, teatr va jamoat arbobi. O`zbekiston SSR xalq yozuvchisi (1926-yil) ¹. Birinchi o`zbek dramaturgi va zamonaviy o`zbek musiqa shakllarining asoschisi. U G`afurG`ulom, AbduraufFitrat, AbdulhamidCho`lpon, AbdullaQodiriy va Mah mudxo`ja Behbudiylar bilan bir qatorda zamonaviy o`zbek adabiyoti ilk rivojining yetakchi namoyandalaridan biri sifatida ko`riladi. Hamza ijodini 1905–1906-yillarda boshlagan ². Niyoziy dastlab maktabda, keyin madrasada tahsil olgan. Kogonda matbuotda ishlagan.

¹ "Hamza Hakimzoda Niyoziy" (uz). Ensiklopedik lug`at. 2. Toshkent: O`zbek sovet ensiklopediyasi. 1990. p. 515. 5-89890-018-7.

² „Hamza Hakimzoda Niyoziy“, Toshkent: „O`zbekiston milliy ensiklopediyasi“ Davlat ilmiy nashriyoti, 2000—2006.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th February, 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Toshkentga kelib, 1910-yili usuli jadid maktablarining o‘quv dasturi bilan tanishgan va shunday maktablarni dastlab Qashqardarvoza mahallasida, keyin 1911-yil Qo‘qon shahrining Hojibek guzarida va 1914-yil Marg‘ilonda ochgan.

Bolalar uchun „Yengil adabiyot“, „O‘qish kitobi“, „Qiroat kitobi“ kabi kitoblar yozgan. 1913–1914-yillarda chet ellarda bo‘lgan. Niyoziy o‘zbek tilidan tashqari boshqa ko‘plab tillarni, jumladan arab, fors, rus va turk tillarini ham bilgan³. Uning asarlari, odatda, ayollar huquqlari, ijtimoiy tengsizlik va xurofotning tarqalishi kabi ijtimoiy muammolarga bag‘ishlangan. Niyoziy Shohimardonda vafot etgan⁴. Uning xotirasini abadiylashtirish maqsadida 1967-yilda O‘zbekiston Kompartiyasi Markaziy Qo‘mitasi adabiyot, san‘at va me‘morchilik sohasidagi ulkan yutuqlarni e‘tirof etish maqsadida Hamza nomidagi Davlat mukofotini ta‘sis etdi. O‘zbekistondagi ko‘plab muassasalar, jumladan:

Toshkent metropoliteni bekatlaridan biri, uchta teatr, bir qancha maktab va ko‘chalar uning nomi bilan atalgan. Hamzaning adabiy ijodi madrasada o‘qib yurgan kezlarda, 1905–1906-yillarda boshlangan. Niyoziyning dastlabki asarlarida kuchli sotsial-demokratik yo‘nalishlar va ijtimoiy adolatsizlik keskin qoralangan. Uning asarlarida asosan ayollar huquqlari, ijtimoiy tengsizlik va xurofotning keng tarqalishi kabi istak ijtimoiy masalalari yoritilgan. Hamza 1908-yilda qo‘shni o‘lkalarda nashr etilgan ilg‘or gazetalar va ulardagi taraqqiyparvarlik g‘oyalari bilan tanishgan. Ma‘rifatli kishilar ta‘sirida „milliy she‘rlar“ yoza boshlagan⁵ Hamzaning ijodiga:

Fotih Karimiyning „Vaqt“, Ismoil Gaspralining „Tarjimon“ gazetalari, Rizo Faxriddinning „Sho‘ro“ jurnali, shu qatori, Toshkentda o‘zbek tilida chiqqan boshlagan Ismoil Obidiyning „Taraqqiy“, Munavvarqori Abdurashidxon o‘g‘lining „Xurshid“, Abdulla Avloniyning „Shuhrat“ gazetalari kuchli ta‘sir ko‘rsatadi^[18]. Ushbu yozuvchilar bilan tanishadi, ular ta‘sirida jadidchilik harakatiga kelib qo‘shiladi^[6]. Jadidchilik harakatining asoschisi bo‘lmish Ismoil Gaspirali vafot etganida Hamza marsiya yozib, „Dod qil davri falaqdin, botdi xurshidi jahon“, deb yozadi. Hamza Munavvarqori Abdurashidxon

³ „Hamza Hakimzoda Niyoziy (1889-1929)“. *bilimlar.uz*. 19.02.2024

⁴ Malcolmson, Scott. *Empire's Edge: Travels in South-Eastern Europe, Turkey and Central Asia*. Verso, 1995 — 212–219 bet.

⁵ „Hamza Hakimzoda Niyoziy“, Tashkent: „O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi“ Davlat ilmiy nashriyoti, 2000—2006. 0

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th February, 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

o'g'lini „ma'naviy ustoz“, „muhtaram ustozli oliy“, deb ataydi. Hamzaning ilk she'rlari va maqolalari mana shu gazeta va jurnallarda bosiladi. Matbuotdagi faoliyatidan tashqari Hamza „Maktab“, „Ilm ista“, „Kitob“, „Qalam“, „O'qi“, „To'g'riso'z bola“, „Bolaning yomon bo'lmog'iga sabab bo'lgan onaning jazosi“, „Hikoya“, „Toshbaqa va chayon“, „Hikoyat“ singari tarbiyaviy mazmunda bo'lgan ko'plab she'rlar ham yozgan. Hamza shu yili „eski podsholar turmushidan“ olingan „Haqiqat kimda?“ degan „roman“ ham yozgan (bu asar o'sha vaqtdayoq yo'qolgan). Hamza 1905-yildan mumtoz shoirlarga ergashgan holda g'azallar yoza boshlagan. Ba'zi manbalarda esa she'r yozishni 1899-yildan, Furqat va Muqimiy — o'zbek ma'naviyatshunoslari ijodidan ilhomlanib yoza boshlagani ta'kidlanadi. Hamzaning inqilob yillaridan oldingi asosiy asari tojik va o'zbek tillarida yozilgan she'riy „Devon“ (1905–1914) asari vafot etganidan so'ng nashr qilingan. Hamza ushbu asarni ham „Nihoniy“ taxallusi bilan yozgan. Asarga jami 214 ta she'r kiritilgan. „Devon“ning ba'zi g'azallarida sharqiy she'riyatga xos muhabbat, diniy tematika orqali ma'rifatga chaqirish kabi mavzular o'rin egallaydi. Hamzaning ilk nashrdan chiqqan asarlarida ham ushbu mavzular ko'tarilgan: „Ramazon“ (1914), „Yangi baxt“ dostoni (1915), „Zaharlangan hayot“ (1916)⁶. 1914-yilda „Sadoi Turkiston“, „Sadoi Farg'ona“ kabi ro'znomalarda, „Oina“ jaridasida ma'rifatga chorlovchi ocherk va publitsistik maqolalari chiqadi. Uning „Bid'atmi, ma'jusiyatmi?“ (1914) ocherki shular jumlasidan edi. Hamza katta yoshdagi kishilar uchun „Milliy ashulalar uchun milliy she'rlar majmuasi“ umumiy nomi ostida „gul“ to'plamlarini e'lon qilgan (1915–1919). Hamza mazkur majmualari (8 bo'limdan iborat) bilan o'zbek she'riyatiga yangi mazmun va yangi g'oyalar olib kirgan va ayniqsa, jadid adabiyoti taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan^[4]. To'plamda Hamzaning inqilobiy-demokratik ma'naviyatshunoslik yo'lidan inqilob jangchisi tomon o'tgani bilinadi. Sinfilylik va partiyaviylik adabiy asarning qimmatini belgilovchi asosiy mezon hisoblangan davrlarda Hamzaning „Boy ila xizmatchi“ pyesasi butunlay qayta yozib chiqilgan. Sotsialistik realizm metodi talablari asosida „qayta tiklangan“ bu asar uzoq yillar davomida Hamza dramaturgiyasining yuksak namunasi sifatida taqdim etilib kelingan. 1917-yil 25-aprelda „Ulug' Turkiston“ ro'znomasida Hamzaning „Turkiston muxtoriyatina“ nomli she'ri bosiladi. Unda „To'rt yuz yillik Romanovlar“ sulolasining taxtdan ag'darilishi va rus-burjua demokratik

⁶ „Hamza Hakimzoda Niyoziy“. *arboblar.uz*. Qaraldi: 19.02.2024

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th February, 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

inqilobining g'alabasi haqida yozadi. 1903–1904-yillar oralig'ida yozilgan ko'plab asarlari 1929-yilda vafotidan keyin topilgan^[16]. Hamzaning 1916- va 1920-yillarda yozilgan „Loshman fojialari“, „Farg'ona fojialari“, „Boy ila xizmatchi“ kabi asarlari yo'qolgan. Faqat „Loshman fojialari“ning „Istibdod qurbonlari“ degan qismi va „Boy ila xizmatchi“ dramasi afishasi saqlanib qolgan. Teatrlarda qo'yilib kelgan „Boy ila xizmatchi“ dramasi esa dramaturg Komil Yashin afishada aks etgan mazmun bo'yicha qayta tiklagan⁷. Bu variantning yuzaga kelishi, ya'ni muallifi tirik bo'lmagan, asl nusxasi yo'qolgan asarning boshqa bir inson tomonidan tiklanishi jahon adabiy tajribasida ko'rilmagan hodisadir. Shoir Miraziz A'zam Komil Yashin Hamza ijodini targ'ib qilishda qanchalik katta rol o'ynagan bo'lsa, uning ijodini buzib ko'rsatishga ham o'z hissasini qo'shganligini ta'kidlagan⁸

1927-yillarda „O'zbek xotini tilidan“, „O'zbek xotin-qizlariga“, „Ozod xotin-qizlar qo'shig'i“, „Bu kun — 8-mart“, „Xotin qizlar ovozi“, 1928-yilda esa „Hujum“, „Muborak“, „Uzilgan chechaklar“, „Tursunoy marsiyasi“ kabi she'rlar yozdi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Hamza Hakimzoda Niyoziy jadidchilik harakatining yorqin siymolaridan biri bo'lib, O'rta Osiyo intellektual manzarasida o'chmas iz qoldirgan. Uning ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish, modernizatsiya qilish, ijtimoiy ma'rifatga intilish yo'lidagi jonkuyarligi uning nomini tarix sahifalariga muhrladi. Niyoziy qo'shgan hissalar ilg'or tafakkur mayoqchasi sifatida aks sado beradi, avlodlarni ilhomlantiradi va jadidchilik harakatining mintaqaga doimiy ta'siri yo'nalishini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Hamza Hakimzoda Niyoziy" (uz). Ensiklopedik lug'at. 2. Toshkent: O'zbek sovet ensiklopediyasi. 1990. p. 515. 5-89890-018-7.
2. Mirbadaleva, A. S.. "Гафур Гулям (Gafur Gulyam)". in A. M. Prokhorov (ru). Great Soviet Encyclopedia. Moscow: Soviet Encyclopedia. Qaraldi: 19.02.2024
3. Hamza Hakimzoda Niyoziyning ijodiy faoliyati. Qaraldi: 19.02.2024

⁷ „Hamza – yangi o'zbek adabiyoti asoschilaridan birimi?“. *Daryo.uz* (2018-yil 25-fevral). Qaraldi: 19.02.2024.

⁸ „SUVON MELIYEV. „BOY ILA XIZMATCHI“ YOKI TIKLANGAN NUSXA MUAMMOSI (1989)“ (2014-yil 3-dekabr). Qaraldi: 19.02.2024.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th February, 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

4. „Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий (1889-1929)“. adabiyot.islamonline.uz.
Qaraldi: 2023-yil 26-avgust.
5. https://uz.wikipedia.org/wiki/Hamza_Hakimzoda_Niyoziy#cite_ref-uzme_4-14.
Qaraldi; 19.02.2024

E- Conference Series

Open Access | Peer Reviewed | Conference Proceedings

